

بسمه تعالی

عوامل موثر بر دینداری زنان در قرآن

مبارکه علیزاده بکتاش¹

چکیده

هدف تحقیق حاضر بررسی عوامل موثر بر دینداری زنان در قرآن می باشد. از همان موقع که تاریخ زندگی انسان نگاشته شد، زنان همراه و همدوش مردان در همه‌ی زمینه‌های زندگی حضور داشتند. زنانی که تداوم زندگی انسان به دست آنان رقم می‌خورد و تربیت کننده‌ی مردان بزرگ تاریخ بوده‌اند؛ همواره سهم بهینه‌ای در تأثیرگذاری بر تمامی شؤون اجتماعی و سیاسی داشته‌اند. نوشتار حاضر در صدد پاسخ گویی به این سوال بوده که کدام عوامل موثر در قرآن کریم موجب دینداری زنان می شود؟ حاصل بررسی های بدست در تحقیق حاضر نشان می دهد دینداری مفهومی است که شامل پنج بعد اعتقادی، مناسکی، تجربی، دانش دینی و پیامدی است. در اصول دینداری بین زنان و مردان تفاوتی نیست اما برخی سفارش ها در قرآن مختص زنان است. قرآن کریم سفارش هایی به زنان کرده است. نخستین سفارش قرآن به خانم ها، رعایت حجاب است که در چند آیه مطرح شده است. دومین توصیه این است که با مرد بیگانه کم تر اختلاط داشته باشند. سومین سفارش رعایت حیا است. توصیه چهارم به خانم ها این است که موقع سخن گفتن با مردان، متین و باوقار باشند. عوامل و راهکارهای دینداری شامل: 1- اصلاح بینش انسان در مبانی نظری؛ 2- آراستن ظاهر و دقت در رعایت ظواهر دینی؛ 3- مرزشناسی و مرزبانی؛ 4- کنترل نفس و شناخت هواهای نفسانی؛ 5- شناخت راههای نفوذ شیطان؛ 6- تقویت عزت نفس؛ 7- اقامه دقیق مناسک و شعائر دینی.

کلمات کلیدی: دینداری، زنان، قرآن، عوامل موثر.

¹ طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا میاندوآب

مقدمه

دین و دینداری و به دنبال آن بحث هایی چون پایبندی دینداران به ارزش های دینی برای یک جامعه دیندار و به ویژه جامعه اسلامی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. از سوی دیگر، جوامع اسلامی هم مانند بسیاری از کشورهای دیگر دنیا به دلیل ورود به دنیای مدرن کم کم از آن شرایط سنتی عبور نموده و دچار تغییرات و تحولات شگرفی شده اند به گونه ای که دینداری مسلمانان در این جوامع هم دستخوش تغییراتی شده است. به عبارت دیگر، دینداری در شرایط فعلی دچار تکثر و دگرگونی هایی شده است و شکلی واحد و یگانه همانند گذشته ندارد. همچنین است ارزش ها و باورها که در پرتو تحولات و تغییرات اجتماعی و فرهنگی دستخوش فراز و نشیب هایی می شوند و به پیچ و تاب هایی دچار می شوند. مجموعه باورها و رفتارهای دینی که شکل دهنده ارزش های دینی یک جامعه هستند بیرون از بافت فرهنگی و اجتماعی تولید نمی شوند و باید گفت که عوامل اجتماعی و فرهنگی در تولید ارزش های دینی دخالت داشته و دارند.

دین های الهی بر نقش زنان در عرصه ی خانوادگی و اجتماعی توجه کرده و او را مکمل مردان در ایجاد نقش در مسیر تمدن بشر می دانند. دین اسلام در چتر رهنمودهای قرآن و سنت پیامبر و عترت پیامبر گرامی اسلام به زن آن چه را که سزاوار او بود بخشید؛ و وضعیت را جوری تامین کرد که زن بتواند با مراعات شئون اسلامی و انسانی و با در نظر گرفتن پتانسیل ها و قابلیت های خودش، در همه ی زمینه ها که احتیاج به حضور اوست نقش داشته باشد. دین در کنار حکومت، اقتصاد، خانواده و آموزش و پرورش یکی از پنج نهاد اولیه در هر جامعه است و از این رو نقش دین و تأثیر به سزای آن در ابعاد مختلف زندگی انسان ها همواره مورد توجه صاحب نظران حوزه جامعه شناسی دین بوده است. یکی از یافته هایی که معمولاً در پژوهش های حوزه دین طرح می شود بیانگر دینداری بیشتر زنان نسبت به مردان است و اینکه زنان بیش از مردان علاقمند به انجام مناسک دینی هستند.

در تبیین دیانت و مشخصات دیندار، اعتقاد به موجود مقدس محور همه نظریه ها است. پترسون در تعریف از دین، آلتون به عنوان مشخصه فرد دیندار، استارت و گلاک به عنوان یک بعد از دین،

اسمارت با عنوان تعلیم و معرفت و نیز علامه طباطبایی، شهید مطهری و نیز آیت الله جوادی آملی به عنوان یکی از تعالیم اسلامی، و درک عقلانی از اصول دین؛ اعتقادات را مدنظر قرار می دهند و همه آنان احساسات و عواطف دینی را نیز مورد توجه قرار داده اند. هم چنین وجود شعائر و مناسک و از جمله دعا در دین که افراد آن را می بایست عملی سازند؛ در نظریات آنان از محورهای دینداری تبیین گردیده است. اخلاقیات نیز بعد دیگری از دین می باشد که دانشمندان محورهای اصلی دینداری برشمرده اند. شناخت اصول و فروع دین و آموزش و یادگیری آن یکی دیگر از ابعاد دینداری است که اسمارت، استارک و گلاک به آن پرداخته اند و نیز علامه طباطبایی، شهید مطهری و آیت الله جوادی آملی شناخت اصول را در اعتقادات و فروع را در احکام مد نظر داشته اند. در میان ابعاد و مشخصه های دینداری، اعتقادات بیش از دیگر موارد مورد توجه عموم نظریه پردازان بوده است. به ویژه آلتون که اعتقاد به خدا، داشتن جهان بینی، اعتقاد به نظام احسن بودن جهان هستی، در نظریه وی برجسته گردیده است. انجام عبادات و دعاها و مناسک دینی نیز در غالب نظریات مطرح گردیده است و هم چنین احساسات دینی، اخلاق در بعد اجتماعی و فردی، از برجسته ترین ابعاد پذیرفته شده در دین مطرح شده و به گفته پترسون همه باید حول یک مفهوم غایی یا امر مقدسی باشد.¹

در این پژوهش هدف بررسی عوامل موثر بر دینداری زنان در قرآن می باشد.

تعریف دینداری و ابعاد و شاخص های آن

دینداری مفهومی است که شامل پنج بعد اعتقادی، مناسکی، تجربی، دانش دینی و پیامدی است.² با وجود تفاوت در میان ادیان مختلف، وجوه مشترکی را در میان آنها می شود دید. این وجوه یا عرصه ها در حقیقت ابعاد دینداری را شکل می دهند.³ این ابعاد پنج گانه عبارتند از:

¹ فقیهی و همکاران، بررسی الگوی دینداری از منظر قرآن و سنت، ص 46.

² سراج زاده، نیمه پنهان، گزارش نوجوانان شهر تهران از کجروی های اجتماعی و دلالت های آن برای مدیریت فرهنگی، ص 63.

³ گنجی، محمد، رابطه گونه های دینداری و سرمایه اجتماعی، ص 102.

1. بعد اعتقادی یا باورهای دینی: نوعی درک شخصی سرچشمه گرفته از معرفت دینی که به شخص دیدگاه ویژه ای در عرصه حقانیت اصول دینی می بخشد. در حقیقت، بعد اعتقادی عبارت است از: اعتقاداتی که انتظار می رود تبعیت کنندگان آن دین به آنها باور داشته باشند.

2. اعمال دینی: که به دو دسته تقسیم می شوند: الف) نشان ها یا آیین ها: آداب و رسوم مدون که در میان باورمندان به دین کردارهای نمونه ای به شمار می روند. آیین ها در کل مراسمی است که در هر دین از همراهان آن چشمداشت می رود آنها را انجام دهند. ب) پرستش و دعا: کارهای شخصی و فردی که شخص آنها را با رضایت و بدون اجبار انجام می دهد.

3. بعد تجربه دینی: وضعیت های بهتر بوجود آمده ای که شخص در آنها خود را رودررو و در مقابله با شعور برتر حس می کند.

4. دانش دینی: دربرگیرنده ی حداقل اطلاع شخص مومن از دین مورد پذیرش او است، چون شناخت اصول و فروع دین و سنت ها و دیگر موضوعات دینی در کمترین سطح، نیاز است تا شخص را بسوی اعمال دینی بکشاند.

5. پیامدها: این بعد بر کردار روزمره و غیردینی اشخاص نظارت دارد. وجود تفکر و حس خداگرایانه در متن زندگی که در کردار غیردینی شخص ثبات می یابد و به زندگی او رنگ و بوی دینی می دهد، از پیامدهای دینداری است.¹

شاخص های ابعاد دینداری

1- بعد پیامدی: (انجام اصول و دستورات دینی)

- رعایت حقوق سایرین
- یاری به محرومان، خوبی کردن در حق سایرین و داشتن حس همدردی با دیگران

2- بعد اعتقادی: (باورها و دیدگاه های همراهان یک دین)

¹ حاتمی، بررسی تاثیر میزان دینداری بر رضایت از زندگی زنانشویی، ص 17.

- اعتقاد به خدا و معتقد بودن به فرشتگان و شیطان و باور به روز قیامت و معتقد به پیامبری حضرت محمد (ص)، باور به آسمانی بودن قرآن و واقعیت آن

3- بعد عاطفی: (تجربه های معنوی و احساسات در رابطه با پروردگار)

- داشتن حس آرامش هنگام توکل به خدا، حس معنویت در مکان های مقدس

- داشتن حس خوشحالی از رابطه با خدا، حس رضایت از قبول توبه توسط خداوند

- حس قربت به خدا در زمان عبادت

4- بعد آیینی: (کارهایی که همراهان یک دین در ساختار زندگی دینی انجام می دهند)

- اقامه نماز روزانه، مشارکت در نماز جماعت، خواندن قرآن، روزه داری، شرکت در عبادت های گروهی مانند دعا و نیایش.¹

زنان دیندارتر از مردان

در یافته های ایسپا در بعد مناسکی، زنان بیش از مردان اعمالی مانند نماز خواندن، تلاوت قرآن، دعا خواندن و نذر کردن را انجام می دهند و این تفاوت در میزان انجام این اعمال به طور معناداری به نفع زنان است. براساس یافته ها، 61.4 درصد زنان نمازهای یومیه را زیاد می خوانند در حالی که این نسبت در بین مردان 54.8 درصد است. 29.3 درصد زنان اظهار کرده اند زیاد قرآن تلاوت می کنند و این میزان در بین مردان 24.3 درصد بوده است. از سوی دیگر 39.7 درصد زنان گفته اند زیاد دعا می خوانند در حالی که این میزان در بین مردان 31.6 درصد می باشد. نذر کردن یکی دیگر از اعمالی است که میزان آن بین زنان و مردان متفاوت بوده است. اگرچه 33.9 درصد زنان گفته اند زیاد نذر می کنند، این عمل در بین مردان 25.7 درصد بوده است. میزان شرکت در نماز جماعت و کمک به نیازمندان تفاوت معناداری بین زنان و مردان نداشته است.²

¹ خوش فر و ایلواری، بررسی عوامل موثر بر دینداری، ص 135.

² <http://www.ispa.ir/>

عزتمندی شخص چنان تاثیر دارد که امیر مومنان (ع) بیان کرده است: «لَا عِزَّ أَعَزُّ مِنَ التَّقْوَى؛ هیچ عزتی، عزت بخش تر از تقوی نیست»^۱.

7. اجرای درست آیین ها و شعائر دینی

اجرای درست آیین ها و شعائر دینی باعث می شود دقت فرد به خدا شدیدتر و باثبات تر شود و حس حضور در محضر پروردگار برای فرد خوشایندتر باشد. از جمله آیین ها و نشانه های دینی می شود از نماز اسم برد که بهترین توجه و ذکر نسبت به پروردگار است و در خود نماز، بیشترین مقدار نزدیکی را تأمین می کند. پس در قرآن سفارش شده است: «لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ»^۲ چنین نیست تو هیچ از او اطاعت نکن، به نماز و سجده خدا بپرداز و به حق نزدیک شو». اجرای آیین ها و نشان های دینی در تقویت دینداری تا بدانجا اهمیت دارد که قرآن مجید اجراکنندگان آنها را مومنان یا دینداران حقیقی نام می برد. در سوره انفال دینداران حقیقی بدین صورت معرفی می شوند: «مومنان حقیقی آنان اند که چون ذکری از خدا شود دل هاشان ترسان و چون آیات خدا را بر آنها تلاوت کنند بر مقام ایشان بیفزاید و به خدای خود در هر کاری توکل کنند * آنان که نماز را برپا می دارند و از هر چه روزی آنها کرده ایم انفاق می کنند»^۳. در این دو آیه و آیه بعدی آنها ویژگی ها و مزیت های اشخاصی را که به معنی وقایع کلمه مومن هستند ذکر کرده و از بین تمام خصیصه های ایشان پنج ویژگی را گزینش و در این آیه بیان کرده است، آن ویژگی ها عبارت است از: 1. ترسیدن و تکان خوردن دل در موقع ذکر خدا؛ 2. افزایش ایمان در اثر شنیدن آیات قرآن؛ 3. توکل؛ 4. اقامه نماز؛ 5. انفاق از چیزی که پروردگار مقرر کرده است.

از آیه ها و حدیث های فوق استنباط می شود که آیین ها و شعائر دینی مثل نماز، زکات و ... از رکن های اسلام هستند که دقت در اقامه آنها سرانجام به تقویت دینداری به صورت بهینه منجر می شود.

^۱ کراجکی، کنز الفوائد، جلد 1، ص 554.

^۲ علق: 19.

^۳ انفال: 2-3.

نتیجه گیری

تمام تعلیمات عقیدتی، اخلاقی و رهنمودهایی که پروردگار توسط رسولان، برای راهنمایی انسان فرستاده دین نامیده می شود و دیندار شخصی است که دارای همه این ها باشد و به آنها عمل کند، از تعلیمات دینی شناخت حاصل کند، آموزه های عملی را بجا آورد و آنها را اجرا کند. شاخصه های دینداری که از متون قرآنی و حدیثی برداشت شده است، همان پایبندی و مقید بودن به مجموعه احکام اعتقادی، اخلاقی و احکام است که مولفه های اصلی دین را بوجود می آورند.

در دین اسلام، زن جایگاهی رفیع و مسئولیت های بزرگی دارد اگر زن در جایگاه اصلی و اساسی خود قرار داشته باشد، بسیاری از مشکلات خانواده و اجتماع حل خواهد شد. اما گوش ندادن به ندای فطرت، عقل، وجدان، قرآن، ارزش و مقام زن متزلزل خواهد شد و وی از مقام الهی دور می شود. با تاکید بر این که زنان نیمی از جمعیت جامعه هستند و با بررسی فرآیند تاریخی در ارتباط با زنان می توان پایگاه زنان را در سیستم هستی و نقش و تأثیر بهینه آنها را درک کرد. زن در تمامی اتفاقات و روندهای جاری در طول تاریخ رابطه مستقیم داشته است. زنان باایمان در این راه همانند عرصه های دیگر که در آن به برادرانشان کمک می کردند، به یاری مردان آمده و با او مشارکت فعال داشته اند. بنابراین شایسته است اگر بیان شود: «همه ی سعادت ها از دامن زن بلند می شود و زن مبدأ همه ی خیرات است» و «اگر زن متحول شود، جامعه متحول می شود».

دینداری شامل پنج بعد؛ اعتقادی، مناسکی، تجربی، دانش دینی و پیامدی است. بعد اعتقادی باورهایی را در برمی گیرد که انتظار می رود پیروان آن دین به آن ها اعتقاد داشته باشند. بعد مناسکی؛ اعمال مشخص دین مثل عبادت، نماز، شرکت در آیین های مقدس خاص و ... را که انتظار می رود پیروان هر دین به جا آورند، در برمی گیرد. بعد تجربی یا عواطف دینی، تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجود مقدس را شامل می شود. بعد دانش دینی اطلاعات و دانش اساسی در مورد اصول عقاید دینی و کتب مقدس را که انتظار می رود پیروان آن ها بدانند، را شامل می شود. بعد پیامدی یا آثار دینی شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با سایرین است.

در بیان راهبردهای پرورش دینداری، شیوه‌ها در خصوص دو موضوع بیان شده‌اند: یکی آیین‌ها و نشان‌های دینی که ارزش‌های عالی و ابزاری هستند و دیگری کردارهای اخلاقی و دینی که ارزش‌های فرجامی هستند. عوامل و راهکارهای دینداری عبارتند از: 1- اصلاح بینش انسان در مبانی نظری؛ 2- آراستن ظاهر و دقت در رعایت ظواهر دینی؛ 3- مرزشناسی و مرزبانی؛ 4- کنترل نفس و شناخت هواهای نفسانی؛ 5- شناخت راههای نفوذ شیطان؛ 6- تقویت عزت نفس؛ 7- اقامه دقیق مناسک و شعائر دینی.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- آمدی، عبدالواحد، «تصنیف غررالحکم و دررالکلم»، قم، دفتر تبلیغات، 1366.
- باقری، خسرو، «نگاهی دوباره به تربیت اسلامی»، تهران، مدرسه، جلد 1، 1366.
- جوادی آملی، عبدالله، «زن در آینه جلال و جمال»، انتشارات دارالهدی، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.
- حاتمی، حمیدرضا، «بررسی تاثیر میزان دینداری بر رضایت از زندگی زناشویی»، فصلنامه روانشناسی نظامی، شماره اول، 22-13، 1388.
- حکیمی، آرام، اخوان، احمد، «الحیاه»، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1380.
- خوش‌فر، غلامرضا، ایلواری، محبوبه، «بررسی عوامل موثر بر دینداری (مطالعه موردی: زنان متاهل ساکن شهر گرگان)»، فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد شوشتر، سال 9، شماره 28، 121-148.
- دلشاد تهرانی، مصطفی، «سیره نبوی (منطق عملی)»، تهران، دریا، 1383.
- رهبر، محمد تقی، «پژوهشی در تبلیغ دین»، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۱.

- سراج زاده، حسین، «نیمه پنهان، گزارش نوجوانان شهر تهران از کجروی های اجتماعی و دلالت های آن برای مدیریت فرهنگی، پژوهش علوم انسانی، دانشگاه تهران، شماره 41 و 42، 1383.
- طباطبایی، محمد حسین، «المیزان فی تفسیر القرآن»، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، قم، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، 1363.
- فتحی، منصور، مروتی، نسرین، مروتی، نادر، «بررسی عوامل موثر بر میزان دینداری جوانان 15 تا 29 ساله شهر سنندج»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، سال دوم، شماره 5، 166-141، 1395.
- فقیهی، علی نقی، خدایاری فرد، محمد، غباری بناب، باقر، شکوهی یکتا، محسن، «بررسی الگوی دینداری از منظر قرآن و سنت»، فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز، شماره 19، 1385، 41-70.
- کاشفی، محمد رضا، «نگاهی قرآنی به دوست و دشمن»، تهران، انتشارات کانون اندیشه جوان، 1384.
- کراجکی، محمد بن علی، «کنز الفوائد»، قم، دار الذخائر، چاپ اول، 1410ق.
- گنجی، محمد، «رابطه گونه های دینداری و سرمایه اجتماعی (رویکرد نظری و تجربی در بین مردم شهرستان کاشان)»، سال 22، شماره 42، 95-120، 1390.
- مجلسی، محمد باقر، «بحار الانوار»، بیروت، دار التراث العربی، 1404.
- مروتی، سهراب، ستایش، کبری، «مولفه های دینداری و راه های پرورش آن در قرآن و حدیث»، تحقیقات علوم قرآن و حدیث، سال هشتم، شماره اول، 199-232، 1390.
- موسوی خمینی، روح الله، «صحیفه امام (بیانات، پیام ها، مصاحبه ها، احکام، اجازات شرعی و نامه ها)»، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، جلد 16، 1389.

- نگارش، حمید، مقیمی فرد، علی، رحمتی، رضا، «تبلیغ از منظر دین»، انتشارات زمزم
هدایت، چاپ اول، 1383.